

Jazyková a etnická příslušnost nabyla v době rozpadu světa malých struktur na významu. Rakouské mocnářství, podobně jako další evropské země, ji od roku 1880 zahrnuje mezi statisticky zjišťované skutečnosti. Význam takového způsobu identifikace nepolevil ani v meziválečném období, spíše ještě zesílil. Dvoudílná kniha pětice autorů na základě analýzy sčítacích předpisů, sčítací praxe a aktivit politiků i nacionálních agitátorů koriguje poměrně vžitou představu o „neprůstřelně“ objektivní prvorepublikové statistice národnosti a naopak účelové, a proto jednoznačně nespravedlivé předlitavské statistice obcovací řeči. Rozebírá typické konfliktní situace (na centrální, regionální i lokální úrovni), které vznikaly během sčítání lidu a při interpretaci jeho výsledků. Sčítací akt je představen mj. jako akt „státního inženýrství“: volba kritéria (obcovací řeč nebo národnost) a jeho bližší definice i sčítací praxe se odvíjejí od státního zájmu, tj. kýžených výsledků statistického šetření.

První díl analyzuje čtyři předlitavské cenzy, v nichž byla sčítána tzv. obcovací řeč (1880–1910). Poukazuje také na postupné zakotvení jazyka a národnosti do ústavního a právního systému. Představuje i dobovou praxi sčítání jazykových či etnických kategorií v Evropě.

Doc. PhDr. Pavel Kladiwa, Ph.D., působí na katedře historie Ostravské univerzity v Ostravě. Věnuje se sociálním dějinám českých zemí „dlouhého“ 19. století, zejména v souvislosti s národnostními vztahy, kolektivní pamětí a identitotvornými procesy.

Prof. PhDr. Dan Gawrecki, CSc., přednášel na Ústavu historie a muzeologie Slezské univerzity v Opavě a poté na Historickém ústavu Opolské univerzity. Zabývá se politickými a národnostními poměry ve střední Evropě a dějinami Slezska (1740–1938).

Mgr. Petr Kadlec, Ph.D., působí v Centru pro hospodářské a sociální dějiny Ostravské univerzity v Ostravě. Věnuje se sociálním dějinám českých zemí 19. a první poloviny 20. století, především v souvislosti s dějinami vzdělanosti, židovské populace a česko-německými vztahy.

Doc. PhDr. Andrea Pokludová, Ph.D., přednáší na katedře dějin umění a kulturního dědictví Ostravské univerzity v Ostravě. Věnuje se kulturním a urbánním dějinám českých zemí „dlouhého“ 19. století. Zkoumá roli a funkci sociální skupiny inteligence v multietnické společnosti.

Doc. PhDr. Petr Popelka, Ph.D., je vedoucím katedry historie Ostravské univerzity v Ostravě. Zaměřuje se na problematiku hospodářského a sociálního vývoje českých zemí v 18.–20. století, zvláště pak na dějiny podnikatelstva a podnikání, otázky vývoje dopravy ve střední Evropě v 18. a 19. století a na historickou geografii.

Obsah

Úvod	7
Metodické přístupy, využívané archivní prameny	10
Členění práce, tištěné prameny a literatura	12
1 Některá terminologická a koncepční úskalí ve vztahu k výzkumu etnických a národních kategorií	17
2 Praktický význam výsledků sčítání obcovací řeči/národnosti	25
2.1 Institucionální zakotvení národnosti do roku 1918	25
2.2 Institucionální zakotvení národnosti za první republiky	33
3 Evropská praxe sčítání národnostních či jazykových kategorií do roku 1938	39
4 Předlitavské cenzy	57
4.1 Staré topografie a soupisy/sčítání před rokem 1880	57
4.2 Sčítání lidu 1880–1910: zákonné předpisy, sčítací orgány	58
4.3 Průběh sčítání obcovacích řečí 1880–1910 v českých zemích	73
4.3.1 Jazyk a národnost ve sčítáních lidu na Těšínsku do roku 1918	109
4.3.2 Případová studie: Zrod českého nacionálního aktivismu v Liberci a jeho konflikty s libereckým magistrátem (s důrazem na konflikt při sčítání lidu 1890)	137
4.4 Sčítání lidu mimo české země: Vídeň, provincie Předlitavska	146
4.5 Dobová reflexe sčítání lidu	155
4.5.1 Reflexe průběhu sčítání v novinách	155
4.5.2 Reflexe výsledků sčítání ve vědeckých a publicistických studiích	169
Příloha 1: Přehled vystoupení, interpelací a návrhů členů poslanecké sněmovny předlitavské říšské rady týkajících se národnostních otázek spojených se sčítáními lidu v českých zemích	204
Příloha 2: Přehled vystoupení, interpelací a návrhů členů českého zemského sněmu týkajících se národnostních otázek spojených se sčítáními lidu	219

Příloha 3: Přehled interpelací a návrhů členů moravského zemského sněmu týkajících se národnostních otázek spojených se sčítáními lidu	225
Příloha 4: Přehled interpelací a návrhů členů slezského zemského sněmu týkajících se národnostních otázek spojených se sčítáními lidu	228
Příloha 5: Tabulky	229
Poznámky	247
Jmenný rejstřík	296
Místní rejstřík	302